

ÜLKE RAPORU: IRAK

Şekil 1: Irak haritası

ÖZET: Toplam 437 bin km² yüzey alanı, 58 km sahili, 42 milyon nüfusu, 413 milyar USD GSYİH, 10 bin USD kişi başı geliri ve köklü coğrafyası ile Ortadoğu bölgesinin önemli bir ülkesidir. Ülkenin %60 kadarı Şii, %40'ı ise Sünni'dir. Kuzeyinde Türkiye, batısında Suriye, Ürüdün ve Suudi Arabistan, Doğusunda ise İran vardır. Siyasi olarak 19 ilden oluşmakta ve her ilin başkenti farklıdır. En büyük il Bağdat olup 8 milyon civarında nüfusa sahiptir. Babil, Erbil, Musul, Basra ve Kerkük büyük illeridir. Gıda ihtiyacının %80 civarında ithalat yolu ile karşılanan ülkenin en büyük ticari partneri Türkiye'dir. En büyüğü Habur olmak üzere iki ülke arasında dört adet sınır kapısı vardır. İki ülke arasındaki dış ticaretin hacmi 15 milyar USD olup, ticaret dengesi Türkiye'nin lehinedir. İki ülke arasındaki komşuluk, köklü ticaret, kalkınma yolu projesi ve güvenlik ilişkileri tarımsal yatırım ve tarım-gıda dış ticaretini artırıcı bir rol oynamaktadır. İki ülke arasında tarh, coğrafik ve kültürel çok büyük bir yakınlık olup, tarım, gıda ve su alanı stratejik yatırım alanı olarak görülmektedir. Bu alanda yapılan işbirliği her iki ülke ile bölgenin gıda güvenliği, huzuru ve barışı için son derece önemlidir.

1. TARIMSAL VARLIKLARI

Osmanlı idaresinde yaklaşık 400 yıl kalan ülke modern haliyle 1918 yılında kurulmuştur. Dünya petrol üretiminde günlük 4,5 milyon varil ile 5. sırada yer almakta olan ülkenin temel gelir kaynağı petrol ihracatıdır. Tarımsal üretimi geçmişi çok eskilere dayanmakla birlikte günümüzde tarımsal üretim kapasitesi oldukça zayıflamıştır. Ülke nüfusunun %70 şehirlerde yaşamaktadır. Tarımsal geliri 13-14 milyar USD olup, tarımın milli ekonomideki payı %3,3 civarındadır. Ülkenin en önemli tarımsal ürünleri, buğday (2,7 Mt), hurma (0,9 Mt), domates (0,6 Mt) mısır (0,5 Mt) , karpuz (0,5Mt), üzüm (0,4 Mt) patates (0,3 Mt), süt (0,5 Mt) ve et (0,4

Mt) üretimidir. Temel olarak ülke gıda ihtiyacının %80'ni ithalat yolu ile karşılamakta olup 2022 yılı itibari ile ülkenin gıda ithalat toplam ithalatın %20 si olup değeri 17 milyar dolardır.

- a. **Arazi:** Toplam arazi varlığının %18'i tarıma elverişli olup, toplam tarımsal arazi varlığı 7,5-8 milyon hektar civarındadır. Bu alanın %67'si ekilebilir durumdadır. Ülkenin mera varlığı ise 3,7 milyon hektardır. Tarımsal arazinin yaklaşık yarısı olan 3,5 milyon ha'lık kısmı sulanabilir durumdadır. 1960-1970 yılları arasında yapılan toplulaştırma ve alt yapı çalışmaları nedeniyle arazilerin ölçeği ve alt yapısı genel olarak iyi olmakla birlikte son 50 yıldaki güvenlik ve yönetim sorunlarından dolayı arazi kullanımı ve alt yapı kötü duruma gelmiştir. Toplam tarım alanlarının %75'i tuzludur.
- b. **Su:** Fırat, Dicle, Şaddül Arap ve Zap nehri ülkenin en önemli su kaynağıdır. Ülkenin yerüstü ve yer altı su kaynaklarının toplamı 89,8 milyar m³'tür. Ancak bu suyun 56 milyar m³ kullanılabilir durumdadır. Ülkenin yıllık ortalama yağış miktarı 216 mm olmakla birlikte kuzeyde bu rakam 600 mm bulmaktadır. Özellikle Musul ve Kerkük ovalarının su kaynağı da olan Sincar dağlarında yıllık yağış miktarı 900-1600 mm arasındadır. Yer altı sularının bir kısmında tuzluluk meydana gelmiştir. Sulanan tarım alanların %62'si Dicle, %35 Fırat havzasında %2'si Şaddül Arap nehir havzasındadır. Fırat ve Dicle'den gelen suyun miktarında son 20 yılda % 60 oranında bir azalma rapor edilmiştir. Bu nedenle Türkiye'de Dicle üzerinde yapılan sulama alt yapıların ve su kullanım oranlarının önemi büyüktür
- c. **Nüfus:** 45 milyon civarında nüfusa sahip olan ülkede iş gücünün %18 kadarı tarımda çalışmaktadır. Ülkede 2024 yılında geniş kapsamlı bir nüfus sayımı yapılmıştır. Kırsal nüfus oranı %30 civarında olup, tarımda çalışan nüfusu genel olarak yaşlı ve dar gelirlidir.
- d. **Hayvan:** Irak'ın ulusal hayvan varlığına dair güvenilir veriler olmamakla birlikte çoğu küçük tarım işletmelerinde olmak üzere 1,5 milyon sığır, 7,5 milyon koyun, 700 bin keçi ve 110 bin civarında deve bulunmaktadır..
- e. **İşletme:** Ülke Baas rejimi idaresi altında iken Nasyonel Sosyalist bir yaklaşımla birçok tarımsal varlığı ve girdi üretimini kamu eliyle yönetilmiştir. Bu nedenle orta ve büyük işletmeler genel olarak kamu malı ya da kooperatiftir. Ülkede 1979 yılında 400 bin çiftçi ve 1987 adet büyük ve orta ölçekli kooperatif bulunmaktaydı. Ülkede buğday ve hurma üretimi en geleneksel üretim olup, Irak 600 hurma çeşidi ile dünyanın bu anlamda ne büyük biyolojik çeşitliliğine sahip ülkesidir.

2. TARIMSAL YAPISI

- a. **Üretim şekli:** Geleneksel tarımın yapıldığı Dicle havzasında daha büyük ölçekli, bitkisel üretime dayalı ve orta seviyede teknoloji kullanılan bir tarımsal üretim olmasına karşın kuzeyde daha küçük işletmeler, hayvancılık ve bitkisel üretim birlikte yapıldığı aile işletmeleri vardır. Güneyde ise hurma ve deve yetiştiriciliği ile sınırlı orta büyüklükte işletmeler vardır. Genel olarak verimliliği ve karlılığı düşük bir üretim vardır.
- b. **İşletme yapısı:** Iraktaki tarımsal faaliyetlerin büyük bir kısmı küçük tarımsal aile işletmeleri eli ile yapılmakta olup, düşük teknoloji ve yetersiz girdi kullanımı vardır. Tarımsal üretimde bitkisel üretim %75, hayvancılık %25 oranındadır. Irak'ta 2001 yılı itibari ile tarımsal arazi varlığının %67'si devlete, %32'si ise şahıslara aittir. Devlete ait araziler 933 adet kooperatif eliyle işletilmektedir. Ayrıca 200 kadar devlete ait şirket olup bunlar da tarımda faaliyet göstermektedir. Ülkede tarımsal kredi, tarım bankacılığı, karantina sistemi, çiftçi eğitimi, tarımsal araştırma ve gıda işleme kapasitesi oldukça zayıftır.
- c. **Teknolojik durumu:** Yaygın olarak geleneksel tarım yapılan ülkede Dicle havzası ile yayla alanlarında orta seviyede bir teknoloji kullanım durumu vardır. Buna karşın holdingler üzerinden yapılan yeni yatırımlarda orta üstü ve ileri seviyede teknoloji kullanımı yönünde bir eğilim vardır. Ülkede tarım alanındaki verilerin genel eksikliğinden dolayı teknoloji ve verimlilik bilgileri tartışmalıdır.

3. TARIMSAL TİCARETİ

Irak yıllık 80 milyar USD ihracat ve 34 milyar USD ithalat yaparak yıllık 46 milyar USD dış ticaret fazlası olan bir ülkedir. Ancak ihracatın ana kalemi petrol olup, ithalatın ana kalemi de gıdadır. Irak 2022 yılı itibari ile net bir tarımsal ürün ithalatçısı durumunda olup, yıllık tarım-gıda ithalatı 17 milyar dolar civarındadır. İhracatın %98'i petrol ve petrol ürünleridir. Türkiye ile Irak arasındaki ticaret hacmi 2025 itibari ile 15 Milyar USD'dir. Türkiye'nin ihracatı 13 milyar dolar olup ihracatta ilk sırayı hububat ve baklagiller yer almakta olup, yıllık toplam 2,33 milyar USD civarındadır.

- a. **İhracat:** Hurma başta olmak üzere turunçgiller ihracatı yapan ülkenin toplam ihracatında tarım ürünlerinin payı oldukça düşüktür.

- b. **İthalat:** Tarım ve gıda ürünleri ülke ithalatın en önemli kalemini oluşturmaktadır. Tarım gıda ürünlerinde en büyük tedarikçi Türkiye'dir. Hububat, bakliyat, kanatlı eti, yumurta, meyve ve sebze genel olarak Türkiye'den tedarik edilmektedir.

4. TARIM POLİTİKASI

Irak'ın tarımsal kalkınma stratejisi, ülkenin gıda ithalat faturasını azaltmak amacıyla gıda üretiminin ve kalitesinin iyileştirilmesine özel önem vermektedir. Hükümet, kendi kendine yeterliliği sağlamak amacıyla tarım sektörünün gelişimini ve modernizasyonunu teşvik etmektedir. Bu amaçla benimsen en önemli strateji suyun verimli kullanımı, tuzlanan arazilerin rehabilitasyonu, yerli ve yabancı yatırımcıların tarım sektörüne yatırım yapmasını teşvik etmektir.

- a. **Üretim:** Irak'ta birinci öncelik buğday, arpa, çeltik ve mısır gibi geleneksel stratejik gıdaların üretiminde üretim artışı sağlamak, tarımsal üretimde halen faaliyet gösteren kişileri ve işletmeleri geliştirerek verimi artırmaktır. Bu amaçla birincil hedef sulama alt yapılarını iyileştirmek ve modern girdilerin kullanımını teşvik etmektir. Yeni üretim alanları için devlete ait kullanılmayan tarım arazilerinin imtiyaz yoluyla rehabilitasyonu ve yeni teknolojiler kullanılarak tarıma açılması önemli bir perspektiftir. Irak'ta hurma, üzüm, nar ve elma üretimi temel meyvecilik alanlarıdır. Bu konuda özellikle hurma ve üzüm üretiminde artış sağlanması mümkündür.
- b. **İstihdam, işsizlik:** Ülkede tarım istihdamında çok büyük sorunlar vardır. Nüfusun %70 şehirlerde, %30 ise kırsalda yaşamakla birlikte tarımsal istihdam %15-18 arasındadır. Ancak istihdamın niteliği son derece kötüdür. Gençler ve yüksek eğitimli kişiler tarımda çalışmaya ilgi duymamaktadır. Tarımda faaliyet gösteren işgücünün geliştirilmesi için yeterli eğitim-yayın alt yapısı yoktur. Ülkede eğitime büyük bir ilgi olup, farklı alanlarda yetişmiş insan işgücünün büyük ölçekli tarımsal yatırımlarında istihdamı için özel eğitim ve teşvik politikaları öngörülmektedir.
- c. **Kalkınma, yatırım:** Irak hükümeti tarımda kalkınma planları kapsamında 2035 yılına kadar hububat, meyve sebze, et ve süt alanında artış sağlayarak kendine yeterlilik oranını %20'den %70 çıkarmayı hedeflemektedir.
- d. **Tarımsal destekler:** Tarımda üreticilere yapılan desteklemeler genelde fiyat garantisi ve sulama yatırımları şeklinde olmaktadır. Devlet buğday ve arpaya dünya fiyatlarının 2 katı civarında fiyat garantisi vermektedir. Ayrıca tohum ve gübre gibi tarımsal girdilere de indirimli satış yaparak destek olmaktadır. Çiftçilere girdi alımında kullanılmak üzere

380 ve doğrudan gelir şeklinde 800 milyon USD olmak üzere yıllık kabaca 1 milyar USD tarımsal destek vermektedir.

- e. **Gıda yardımı:** Doğrudan gıda yardımı ülkede gıda güvenliğinin köklü ve önemli bir uygulamasıdır. Irak'ta "food stamp" (gıda kuponu) benzeri nakit/kart odaklı bir kupon sistemi yerine, 1990'lardan bu yana uygulanan ve **Kamu Dağıtım Sistemi (PDS)** adı verilen köklü bir "**Karne Sistemi**" yürürlükte. Bu sisteme göre devlet, halka kupon vermek yerine doğrudan fiziksel gıda dağıtır. Aileler her ay kişi başına un, pirinç, şeker ve sıvı yağ gibi temel mutfak maddelerini sübvansiyonlu (neredeyse ücretsiz) olarak devlet depolarından teslim alır. Ancak 2026 yılına kadar tüm Irak vatandaşlarını kapsayan bu evrensel sistem, bütçe yükünü azaltmak amacıyla dar gelirliyle odaklanacak şekilde daraltılmıştır. Aylık geliri 1.065 \$ üzerinde olan devlet memurları, emekliler ve şirket sahipleri artık gıda yardımı kapsamından çıkarılmıştır.
- f. **Temel hedef:** Ülkede en önemli konu ekilebilir olan 8 milyon civarındaki tarım arazisinde sulanabilir olan 3,5 milyon ha alanın etkili sulanmasını ve su kayıp oranını %60-70 oranından yarı yarıya azaltılmasıdır. Ayrıca %75 oranında tuzlanan tarım arazilerinin ıslah edilerek tarıma kazandırılması hedeflenmektedir. Etkili su kullanımı, yeni nesil tohum ve gübre gibi girdi kullanımı ile verimliliği artırılması en önemli hedeflerdir. Gıda tedarikinde "kendi kendine yeterlilik" ve buğday, arpa, pirinç, mısır, baklagil, süt, sütü ürünleri, et ve et ürünleri vb. bazı temel tarımsal ürünlerde ithalat oranının en aza indirmektir. Üretimin artırılması beklenen ilk üç ürün buğday, patates ve süttür. Hurma üretiminde ise 22 milyon adet ağaç varlığı ve 600 çeşitle üretimi artırarak ihracatçı olmak istemektedir. Ülkede iklim değişikliğine direncin geliştirilmesi için seracılık, yayla tarımı, kuru alanda baklagil ve sebze üretimi konuları da önemli çalışma konularıdır.

5. GELECEK ÖNGÖRÜSÜ

Irak; 20. yüzyılda önemli bir gıda güvenliği riski taşımazken, bölgede güvenlik sorunları, hızla artan toprak tuzluluğu ve su yetersizliği, iklim değişikliğinin negatif etkileri ve aşırı şehirleşme nedeniyle ciddi bir "Gıda Güvenliği Tehdidi" ile karşı karşıyadır. Gıda ihtiyacını %70 gibi büyük oranda Türkiye, Brezilya, İran, Hindistan AB ülkelerinden karşılayan ve yağ, un, şeker gibi temel gıda ürünlerinde ithalatçı olma durumundan kaynaklanan riskleri azaltmak için kamuya ait arazilerde yeni tarımsal yatırımları teşvik etmektedir. Bu

yatırımları Iraklılar yapabileceği gibi, Iraklı bir ortak olmak kaydıyla yabancılarda yapabilmektedir. Türkiye ile Irak arasındaki dış ticaret hacmi 2025 yılı itibarı ile toplam dış ticaret 14-15 milyar USD olarak gerçekleşmiş olup, dış ticaret dengesi 13 milyar USD ihracat 2 milyar USD ithalat olacak şekilde Türkiye'nin lehinedir. Türkiye'nin ihracatının yaklaşık yarısı tarım ve gıda ürünleri olup, Irak ülke bazında Türkiye'nin 3. önemli tarım ürünleri ihracat pazarıdır.

Irak'ın tarımsal öngörüsü en basit ifadeyle “üretimi artırmak ve ithalatı azaltmak” olarak ifade edilebilir. Başta petrol gaz olmak üzere küresel enerji fiyatlarının dalgalanması, Körfezdeki siyasi ve güvenlik risklerinin artması, Irak'ın pazar ekonomisi ve dünya ticaretine entegrasyondaki zayıflıklar ve süregelen siyasi istikrarsızlık ülkede tarım ve gıda alanında yatırım ortamının iyileştirmesini önlemektedir. Tarımda arazi mülkiyeti büyük ölçekte devletin elinde olup devlet büyük ölçekli tarımsal yatırım projelerini desteklemektedir. Ancak; güvenlik sorunları, siyasi istikrar, etkin işleyen bürokratik süreçler ve güçlü bir yatırım teşvik programı olmaksızın ülkede tarımsal yatırımların gelişmesi oldukça zordur.

Ayrıca bölgede etkisi her geçen gün daha şiddetli hissedilen iklim değişikliği, girdi tedarikindeki zorluklar ve nitelikli işgücüne erişimi sorunları ile teknolojik yetersizlikte önemli sorunlardır. Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler 1000 yıl kadar geriye gitmekte ve iki ülkenin Osmanlı döneminde yaklaşık 400 yıllık bir ortak geçmişi vardır. Son yıllarda yaşanan ikili ve bölgesel önemli sorunlara rağmen her iki ülke karşılıklı olarak dost ve müttefik olarak kalabilmiş ve ticaret hacmini geliştirmiştir. Ancak Amerika işgali dönemi ve sonrasındaki İŞİD, İran-ABD savaşı gibi zorlu süreçlerde iki ülke arasındaki ilişkiler istenen seviyeye gelememiştir. İki ülke arasındaki Fırat ve Dicle bağlamındaki sınır aşan sular önemli bir ortak gündem olarak varlığını korumaktadır. Özellikle “Kalkınma Yolu” vizyonu ile Basra Körfezi ile Avrupa pazarını Irak-Türkiye üzerinden kara yolu ile bağlamak son derece önemli ve stratejik bir hedeftir.

Tüm bunlara rağmen iki ülke arasında geliştirilmeye en uygun olan alan su, tarım ve gıda alanıdır. Özellikle su verimliliği, toprak ıslahı, tohumculuk, bitki ve hayvan sağlığı, seracılığın geliştirilmesi, tarımsal mekanizasyonda yenileme ile tarım ve gıda ürünleri ticaretin geliştirilmesi çok büyük bir potansiyele sahiptir. İki ülke arasındaki tarihi, coğrafik, kültürel yakınlık Türkiye gibi Avrupa'nın en büyük dünyanın ise 8. büyük tarımsal ekonomisinden Irak'a teknoloji ve know-how taşımak için çok büyük bir imkan sunmaktadır. Bunun için özellikle proje bazlı ve eğitim-yayım faaliyetlerini içeren devlet

destekli fakat özel sektör anlayışına sahip iş birliğine ihtiyaç vardır. Bu hedeflere ulaşmak için; ürün ve bölge bazlı yatırım ve üretim stratejilerinin belirlenmesi, yeni kurulacak işletmeler için orta-uzun vadeli üretim ve işletme planlarının yapılması ve yatırım destek programının geliştirilmesi önemli aşmalardır.

6. ÖNERİLER

Bu bağlamda yapılacak en önemli çalışma Irak'ta mevcut tarımsal alt yapı işletmecilik üretim ve ticaret verilerinin derlenerek sorunların ortaya konmasıdır. Mevcut durum analizinden sonra sulama tuzlulukla mücadele bitkisel üretimde verim artışı ve yeni bir hayvancılık üretim modelinin geliştirilmesi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Irak'taki tarımsal üretimin su ve toprak verileri başta olmak üzere agro-ekolojik imkanlara göre havza bazlı planlanması sürdürülebilir ölçekte ve modelde tarımsal üretim işletmelerinin planlanması ve bu işletmeleri kuracak olan yatırımcılara verilecek olan devlet teşvik ve desteklerinin belirlenmesi son derece önemlidir. Ülkenin gıda güvenliğinin temini açısından bitkisel üretim hayvansal üretim gıda sanayi tarımsal dış ticaret ve gıda stok rezervlerinin ayrı başlıklar halinde çalışılması ve her biri için stratejik raporların hazırlanarak uzun vadeli planların geliştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin tarımsal üretim ve teknoloji tecrübesini Irak'a aktarması, Türk vatandaşlarının Irak'ta tarımsal yatırım yapması için gerekli ekosistemin kurulması, yatırım güvenliği ve devlet destekleri için kurumsal altyapıların geliştirilmesi ve ikili anlaşmaların imzalanması önemlidir. Özellikle toprak tahsisi, işletme güvenliği işgücünün temini ve elde edilen ürünün işlenerek taraflar arasında paylaşımı önemli konulardır. Bu bağlamda kamu görevlileri bilim insanları ve iş insanlarının uygun zeminlerde bir araya getirilmesi ve yatırım fırsatlarının taraflarca değerlendirilmesi ve tanıtımı son derece kritiktir. Tüm bu hedeflere ulaşmak için Su Bakanlığı, Tarım Bakanlığı ve ulusal gıda otoritesine yüksek nitelikli yatırım işletme ve planlama danışmanlığı verilmelidir.

Son yıllarda Türkiye ile Irak arasında geliştirilen en büyük ekonomik yatırım projesi Kalına Yolu Projesidir. Kalkınma Yolu Projesi, Irak'ın güneyindeki Basra Körfezi'nden başlayarak 1.200 kilometre uzunluğunda otoyol ve demiryolu hatlarıyla Türkiye sınırına ve buradan da Avrupa'ya uzanacak uluslararası bir stratejik ulaşım ve ticaret koridorudur. Bu proje kapsamında GAP bölgesinde yetiştirilecek olan ilave 10 milyon ton civarındaki tarımsal ürününün Irak başta olmak üzere Körfez Ülkelerine ulaştırılması ekonomik, siyasi ve gıda güvenliği açısından çok büyük bir katma değer sağlama kapasitesine sahiptir.

Şekil 2. Türkiye ve Irak arasında planlanan Kalkınma Yolu

Kalkınma yolu projesinin yaratacağı iyi ilişkiler ve ticaret kapasitesi Türkiye ile Irak arasında tarımsal üretimi artırmak, ortak sulama projeleri geliştirmek, gıda ticaretini artırma, tarımsal teknoloji değişimi sağlamak ve tarımsal eğitimde işbirliği yapmak gibi imkanlar doğuracaktır.

Tarım devriminin iki merkez coğrafyası olan Anadolu ve Irak Mezopotamya Ortak kültürü ile birlikte kadim tarımsal birikimi insanlığa büyük bir değer olarak sunabilir. Bu bağlamda tarım ve gıda alanı Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri güvenlik ve enerji parantezinden daha geniş bir alana taşıma imkanı sunmaktadır.